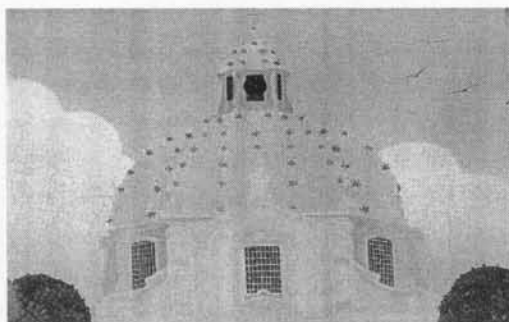

De Schotel van Scherpenheuvel

door Eddy Masschalck

In de schatkamer van de Onze-Lieve-Vrouw basiliek van Scherpenheuvel bevindt zich een platte, ronde tinnen schotel. Deze tinnen schotel heeft een merkwaardige band met Oostende.

Rond het midden van de zestiende eeuw gaan de inwoners van het Brabantse Zichem op bedevaart naar het nabijgelegen Scherpenheuvel. Boven op de heuvel staat een oude eik en daaraan hangt een eenvoudig Mariabeeld.

Op 22 februari 1578 neemt Farnese Zichem in. Hij laat het stadje over aan de plunderzucht van zijn soldaten. De Staatsen heroveren Zichem in 1580, maar moeten het drie jaar later weer prijsgeven. Hun kortstondig bewind is fanatiek. Alle uitingen van katholicisme worden met harde hand onderdrukt. Ook het beeldje in de eik moet eraan geloven.

Het duurt tot 1587 vooraleer vrome inwoners van Zichem een nieuwe Madonna in de eik plaatsen. Het nieuwe beeld wordt het voorwerp van een snel groeiende devotie, vooral door Spaanse soldaten op zoek naar genezing van hun wonden en kwalen. Weldra doen verhalen over wonderbaarlijke genezingen de ronde.

In 1596 stuurt de Spaanse koning Filips II de Aartshertog Albrecht van Oostenrijk, gewezen vice-koning van Portugal, aartsbisschop van Toledo, als gouverneur-generaal naar de Nederlanden. Albrecht is de zoon van Keizer Maximiliaan van Oostenrijk en van de zuster van Filips II.

Albrecht komt te Brussel aan op 11 februari 1596. In zijn gevolg is ook Filips Willem van Oranje, de oudste zoon van Willem van Oranje 'de Zwijger'. Filips II had destijds de Leuvense student Filips Willem laten ontvoeren en naar Spanje brengen. Hij is nu vrijgelaten.

De Staten van Vlaanderen proberen al onmiddellijk Albrecht tot een beleg van Oostende te bewegen. Oostende is de enige stad in Vlaanderen die nog in handen is van de opstandelingen. De wijde omgeving van Oostende heeft het zeer hard te verduren van de garnizoenen die er gelegerd zijn. Albrecht acht Oostende echter moeilijk in te nemen en heeft zijn middelen elders nodig. Op 24 april 1596 verovert Albrecht Calais op de Fransen.

Na de val van Calais verwacht Oostende zich aan een beleg. Maurits van Nassau, de tweede zoon van Willem van Oranje en opperbevelhebber van het Staatse leger, komt naar Oostende om er persoonlijk de wallen en verschansingen te inspecteren. Er volgt een algemene mobilisatie. Soldaten en burgers werken koortsachtig aan vestingen, verbreding van grachten, het klaarmaken van de bastions. De Staten van Zeeland sturen geschut, munitie, bouwstoffen, werktuigen, levensmiddelen.

Gezien de voortdurende opstand in de Nederlanden tegen de Spaanse bezetting ziet Filips II heil in de oprichting van een onafhankelijke Nederlandse staat. Zo zouden de opstandige landsdelen kunnen verzoend en verenigd worden met de veroverde gebieden.

Op 10 september 1597 laat Filips de verloving bekend maken van zijn oudste dochter, infante Isabella Clara Eugenia, met haar neef Albrecht van Oostenrijk. Hij deelt eveneens mee dat hij haar de Nederlanden schenkt als bruidschat. Op 6 mei 1598 tekent Filips II de Akte van Afstand. Op 13 juli 1598 legt Albrecht zijn kardinaalsgewaad af. Albrecht en Isabella, en hun nakomelingen, zullen als soevereine vorsten over de Lage Landen regeren, maar... als ze geen afstammelingen hebben keren hun bezittingen terug naar de Spaanse kroon. Zo zullen onze gewesten in elk geval in Habsburgse handen blijven. De Akte van Afstand legt ook nog een reeks krijtlijnen vast, ondermeer dat de Aartshertogen moeten trouw blijven aan het katholicisme, rebellie en protestantisme bestrijden, streven naar de hereniging van de Nederlanden. Het Spaanse leger blijft ter plaatse om de oorlog tegen de Republiek verder te zetten en het nieuwe regime te handhaven.

Voor de plechtigheid ter erkenning van Albrecht als landvoogd, op 21 augustus 1598 in de grote zaal van het Coudenberg paleis te Brussel, worden alle 12 Provinciën uitgenodigd. De plaatsen voorzien voor de zeven Noordelijke Provinciën blijven echter leeg.

Albrecht en Isabella huwen op 18 april 1599 en komen op 20 augustus 1599 aan in de Nederlanden. Zij zijn vast besloten hun best te doen om tot een vergelijk te komen met de opstandelingen. Ze worden met veel enthousiasme onthaald tijdens hun Blijde Intreden in de voornaamste steden van de Zuidelijke Nederlanden. Tijdens de Blijde Intrede in Gent, 18 januari 1600, wordt een figuur uitgebeeld van een maagd met een pijl in haar voet. Dit stelt Vlaanderen voor met de pijl Oostende. Albrecht wordt gevraagd de pijl uit te trekken.

In de zomer van 1600 onderneemt het Staatse leger een krijgstocht in Vlaanderen met als doel Nieuwpoort en Duinkerken te veroveren. Maurits van Nassau kan weliswaar Albrecht en zijn Spaanse troepen bij Nieuwpoort verslaan, maar ziet zich toch gedwongen om de groots opgezette expeditie voortijdig af te breken.

Op 5 juli 1601 begint het fameuze Beleg van Oostende. Het leger van Albrecht bestaat uit 10.000 man. Op 6 juli beginnen de Spanjaarden de beschietingen aan de westkant. Op 8 juli komt Albrecht te Oostende aan en nog diezelfde dag wordt ook aan de oostkant het vuur geopend.

In 1602 trekt men te Scherpenheuvel een klein houten kapelletje op tot onderkomen voor het Madonnabeeld. Op 3 januari 1603 zien enkele schepenen bloed op de lippen van het beeld. Zij vegen de druppel eraf maar het vocht blijft opwellen. De Aartshertogen en hun entourage hebben hun interpretatie. De Heilige Maagd heeft zich over het lot van de Nederlanden ontfermd, zij boet voor de afvalligheid van de Nederlanden. Door haar bemiddeling is het herstel van de godsdienstige en politieke eenheid dichtbij. God steunt de katholieken in hun strijd tegen het calvinisme.

Begin juli 1603 doen Albrecht en Isabella een schenking voor de bouw van een grotere stenen kapel te Scherpenheuvel. Op 13 juli 1603 wordt in hun naam de eerste steen gelegd. In de zomer van 1604 wordt de kapel voltooid en gewijd, het beeld van Onze-Lieve-Vrouw wordt op het hoofdaltaar geplaatst. De kleine, houten kapel wordt afgebroken.

In 1603 sleept het beleg van Oostende al twee jaar aan. Het einde lijkt nog lang niet in zicht. Belegers en belegerden hebben astronomische bedragen in de onderneming gestopt.

De Republiek wil de impasse doorbreken. Maurits begint midden augustus aan de belegering van s'Hertogenbosch. Het is de bedoeling de Aartshertogelijke troepen van Oostende weg te lokken.

Ofwel verlaat het Spaanse leger zijn stellingen rond Oostende en snelt Den Bosch ter hulp, ofwel valt de Brabantse vesting in handen van de Staten. De bevelhebber van Den Bosch heeft nauwelijks manschappen en munitie om aan het beleg het hoofd te bieden.

De Aartshertogen vrezen het ergste en doen de belofte om op bedevaart te gaan naar Scherpenheuvel als Den Bosch stand houdt.

Hevige regenval maakt de belegering van Den Bosch uiterst moeilijk. Bovendien slagen de Spanjaarden erin om drieduizend reservesoldaten naar de stad te leiden en de wallen te versterken. Begin november trekt Maurits zich terug. Ondanks alles kunnen de Aartshertogen Den Bosch dus houden zonder de wurggreep rond Oostende te lossen.

De Aartshertogen zien in dit onverwachte resultaat de invloed van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel. Ze schrijven hun succes toe aan de steun die ze onlangs aan het oord hebben gegeven. Op 20 november 1603 trekt het vorstenpaar naar Scherpenheuvel. Ze bedanken de Madonna voor de nederlaag die ze aan de Staatse troepen hebben toegebracht te s'Hertogenbosch. Tegelijkertijd smeken ze voor haar bijstand bij het beleg van Oostende. Daarbij doen ze een gelofte. Als Oostende in hun handen valt, zullen ze jaarlijks op bedevaart gaan naar Scherpenheuvel. De Aartshertog overweegt tevens de mogelijkheid om de heuvel te transformeren tot een bastion dat het katholieke verzet tegenover het calvinisme symboliseert.

Nadien reizen de Aartshertogen door naar Diest, waar ze logeren bij Filips Willem. Hij is de halfbroer van Maurits van Nassau en de enige zoon van Willem van Oranje die katholiek gebleven is. Toen hij student was te Leuven, werd hij op bevel van Filips II ontvoerd en naar Spanje gebracht. Hij is nu Heer van Diest waar ook Zichem/Scherpenheuvel toe behoort. Filips Willem erfde de heerlijkheid Diest na de moord op zijn vader (Delft, 10 juli 1584). Diest was in handen van de Nassau's sedert eind 15de eeuw. Wanneer Filips Willem sterft in 1618 worden zijn bezittingen bij testament aan Maurits overgemaakt.

Op 29 september 1603 sluit de Genuese bankier en generaal Ambroglio Spinola een overeenkomst met Filips III (opvolger van Filips II) en Albrecht. Hij krijgt het opperbevel over het leger te Oostende, in ruil voor financiering van het beleg. Op 8 oktober neemt Ambroglio het opperbevel over. Hij zorgt voor een nieuwe impuls in het Spaanse kamp. De orde wordt hersteld, de soldij betaald. Hij verandert ook van tactiek. De aanvallen zijn niet langer gericht op het oude stadsgedeelte aan de noordkant, maar er wordt voortdurend storm gelopen op de zuidelijke wallen.

Het beleg van Oostende dat meer dan drie jaar duurt, vergt bovenmenselijke inspanningen aan beide zijden. Voor de Aartshertogen wordt Oostende meer en meer een prestigezaak. De ogen van zowat alle Europese hoven zijn immers op Oostende, het Nieuwe Troje, gericht. Oostende moet vallen tot elke prijs. Op 20 september 1604 wordt de smeekbede van de Aartshertogen verhoord. Oostende capituleert. Gouverneur Daniel de Hertaing tekent de overgave van de stad. De ridderlijke Spinola verleent de dappere verdedigers, ruim 3500 man, een eervolle uittocht. Op 22 september heeft de uittocht plaats met alle vaandels, wapens en vier stukken geschut. De verliezers worden door Ambrosio Spinola gefeliciteerd voor hun moed. De stad ligt volledig in puin.

De overwinning op Oostende wordt door de Aartshertogen toegeschreven aan Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel. Op 23 september wordt er in Oostende een processie gehouden en een plechtige dankmis opgedragen. Voortaan zal in de stad, tot 1797, elk jaar op 22 september een processie uitgaan.

Op 3 oktober 1604 maken Albrecht en Isabella hun intrede in de totaal vernielde stad. **De sleutels van de stad worden hen op een schotel overhandigd. Die schotel wordt geschonken aan het kapelletje te Scherpenheuvel. Die schotel wordt nu nog steeds bewaard in de schatkamer van de basiliek.**

De Aartshertogen, hun belofte gestand, gaan voortaan elk jaar op bedevaart naar Scherpenheuvel.

De Aartshertogen maken meteen werk van de heropbouw van Oostende. Het ligt in hun bedoeling Oostende te gebruiken als alternatief voor Antwerpen dat door de afsluiting van de Scheldemonding door de Republiek in verval geraakt.. De Oostendse haven kan niet alleen worden ingezet in het handelsverkeer maar kan ook dienen als uitvalsbasis voor een oorlogsvloot die de Staatse schepen op de Noordzee kan bedreigen.

Hofarchitect Wenceslas Cobergher wordt aan het werk gezet voor de heropbouw van Oostende. Er komt een nieuw stadhuis met belfort. Kerken en kloosters verrijzen uit het puin. De Oude Stad wordt opgegeven en door de Noordzee verzwolgen.

Om de herbevolking van Oostende te stimuleren, schenken Albrecht en Isabella een reeks privileges aan de nieuwe inwoners, ondermeer twaalf jaar vrijstelling van belasting en van inkwartiering van soldaten. In ruil moet men wel een eed van trouw aan het katholicisme zweren.

In 1605 raakt bekend dat de infante Isabella, na zes jaar huwelijk, eindelijk een kind verwacht. De gespannen verwachtingen worden echter teleurgesteld. Oktober 1605 wordt er bericht dat Isabella een miskraam heeft. De kans op verdere nakomelingen wordt laag ingeschat. Die teleurstelling doet echter niets af aan de ijver waarmee Albrecht en Isabella de uitbouw van Scherpenheuvel blijven bevorderen.

Op 6 november 1605, bij de voltooiing van voorlopige verdedigingswerken van Scherpenheuvel, schenkt Albrecht de inwoners van de nieuwe nederzetting dezelfde privileges die hij het veroverde Oostende een jaar eerder heeft gegeven. Het is bedoeling de bevolking snel te doen toenemen..

In de visie van de Aartshertogen bewijst Scherpenheuvel, tegenover het protestantisme, de juistheid van de katholieke leer betreffende mirakels, devotie tot Onze-Lieve-Vrouw en verering van heiligenbeelden. Dit temeer daar men aanneemt dat de eerste wonderen er al plaats vonden toen het gebied nog eigendom was van Willem van Oranje. De mirakels dienen dus eigenlijk om de ketters te verwarren en de ketterij uit te roeien. Op 16 september 1606 verbindt paus Paulus V enkele aflaten aan de cultus van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel. Die aflaten dragen sterk bij tot de populariteit van het bedevaartoord.

In Spanje is de staatskas leeg. Uitgeput nemen Spanje en de opstandige Republiek plaats aan de onderhandelingstafel. In afwachting van een algemene regeling komt het op 29 maart 1607 tot een wapenstilstand.

De Aartshertogen willen uiteindelijk Scherpenheuvel veranderen in een majestueus nationaal heiligdom. Op 28 april 1607, dus kort na de wapenstilstand met de Verenigde Provinciën, maken ze bekend dat ze er een kerk zullen bouwen.

Op 9 april 1609 ondertekenen de oorlogvoerende partijen, in het Antwerpse stadhuis, het Twaalfjarig Bestand. Het is geen echte vrede, maar men hoopt die later uit te werken. Het Bestand bevestigt de scheiding der Nederlanden. Te midden van de feestroes die hierop volgt, leggen de vorsten op 2 juli 1609 de eerste steen van de nieuwe kerk. De artistieke leiding van het project

wordt toevertrouwd aan hofarchitect Wenzel Cobergher, die o.a. ook de plannen voor de heropbouw van Oostende tekende.

Gezien de sluiting van de Scheldemonding na de val van Antwerpen in 1585, plant men om de haven van Antwerpen te ontsluiten via kanalen. De Schelde wordt stroomopwaarts van Antwerpen als nieuwe vaarroute uitgebouwd. Op 3 september 1613 starten de eerste graafwerken van het kanaal Gent-Brugge. Die duren tot 1622. Het stuk Brugge-Plassendale wordt in 1618-1623 gerealiseerd. In 1624 worden de sluizen te Passendale in gebruik genomen. Er komt ook een kanaal Passendale-Nieuwpoort dat in 1640 wordt voltooid.

Albrecht overlijdt op 13 juli 1621 in het paleis op de Coudenberg. Hij wordt begraven te Brussel in de Sint-Goedelekerk.

Het kost maar liefst twintig jaar voordat te Scherpenheuvel de constructie van de basiliek wordt voltooid. In juni 1627 komt de Infante, vergezeld van Ambroglio Spinola, nu leider van de Spaanse troepen in de Zuidelijke-Nederlanden, de wijding bijwonen.

Scherpenheuvel is dus de creatie van de Aartshertogen Albrecht en Isabella. Aan Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel schrijven ze de grote keerpunten van hun bewind toe: het ontzet van Den Bosch, de verovering van Oostende, de wapenstilstand met de Republiek en de sluiting van het Twaalfjarig Bestand.

Te Scherpenheuvel kan men slechts met moeite voldoen aan de nood van de talrijke bedevaarders voor het opdragen van missen en het horen van de biecht. De pastoor overweegt de stichting van een geestelijke gemeenschap om doelmatiger aan de noden te voldoen. Er is het model van de Oratorianen dat in Italië is ontwikkeld door Filippo Neri (in Italië Filippini en bij ons soms Nerianen genoemd). Het model is al, op meer hiërarchische wijze, toegepast door Jean de Bérulle in Frankrijk. Beide congregaties staan bekend om hun intensief gebedsleven, luisterrijke liturgie en ongeunstelde prediking. Infante Isabella besluit om een congregatie naar Italiaans model toe te laten. Op 13 maart 1624 sluit de aartsbisschop van Mechelen een overeenkomst met de pastoor van de basiliek om er een priestercongregatie te stichten naar het model van de Oratorianen van Filippo Neri.

Wanneer Isabella op 1 december 1633 kinderloos sterft, verdwijnt definitief de hoop die de Zuidelijke Nederlanden dertig jaar konden koesteren, de hoop op een eigen regerend vorstenhuis, een Nederlandse tak van de Habsburgers. De zuidelijke Nederlanden keren terug naar de Spaanse kroon. Isabella wordt aan de zijde van Albrecht begraven.

Op 7 januari 1653 komen de Oratorianen van Scherpenheuvel zich aanmelden bij het stadsbestuur van Oostende. Zij willen er de goddelijke diensten bevorderen, de christelijke gemeente ten dienste staan en in goede banen leiden, de jeugd onderwijzen in de christelijke lering en de Latijnse taal. In 1653 wordt door de Oratorianen te Oostende het eerste college gesticht, de voorloper van het huidige Onze-Lieve-Vrouwe college.

Gebrek aan mankracht en financiële armslag van de Oratorianen van Scherpenheuvel doen zij er echter toe besluiten zich op 31 augustus 1662 uit Oostende terug te trekken. De Franse tak, de Oratorianen van kardinaal de Bérulle of 'Oratoire de France' neemt in 1662 over, met goedkeuring van koning Filips IV van Spanje. De Franse tak is het Jansenisme genegen en zet zich af tegen de jezuïeten die in die periode eveneens vele colleges stichten.

In 1666 wordt Oostende door een pestepidemie geteisterd. De Oratorianen zetten zich ten volle in om de zieke parochianen in hun stervensnood bij te staan en gaan er bijna zelf aan ten onder. De

Oratorianen geven gedurende 140 jaar onderwijs in Oostende. Bovendien leveren ze ook de pastoors, onderpastoors en andere kerkbedienaars van de Sint-Petrus en Pauluskerk, tot omstreeks 1800.

Geraadpleegde literatuur

- 'Albrecht en Isabella 1598-1621'
L. Duerloo, Brepols 1998
 - 'De val van het nieuwe Troje. Het beleg van Oostende 1601-1604'
T. Werner, Davidsfonds/Leuven, 2004
 - 'Onze-Lieve-Vrouwecollege, Oostende'
R. Vancraeynest & A. de Groeve, OLVO, Oostende 1992
 - 'Scherpenheuvel, het Jeruzalem van de Lage Landen'
L. Duerloo en M. Wingsens, Davidsfonds/Leuven, 2002
 - Wikipedia
-

NIEUWE BRONNEN VOOR DE STUDIE VAN HET HEDENDAAGSE BELGIË

Tweede herziene en uitgebreide uitgave (red. Patricia Van den Eeckhout & Guy Vanthemsche): Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 2009, (1630 blz.).

De eerste uitgaven van deze bronnengids verscheen in 1999. Tijdens het afgelopen decennium is de Belgische samenleving in tal van opzichten indringend veranderd.

Meer dan zestig specialisten verbonden aan Belgische federale wetenschappelijke instellingen, universiteiten, onderzoekcentra en archiefdiensten verleenden hun medewerking aan deze nieuwe uitgave. Sommige bijdragen werden geactualiseerd; andere hoofdstukken werden grondig aangepast of zelfs helemaal herschreven.

Opzet en basisstructuur van het werk bleven ongewijzigd. De lezer krijgt een panoramisch en kritisch overzicht voorgeschoteld van alle mogelijke bronnen die tijdens de afgelopen tweehonderd jaar werden geproduceerd in België. Zowel de geschreven als de ongeschreven bronnen komen aan bod.; zowel de elektronische als de klassiek gedrukte en de archiefdocumenten worden behandeld.

Het werk kost 50 € (exclusief de verzendingskosten) en kan besteld worden bij: de heer Luc Moreau, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Dienst Publicaties. Paleis der Academiën, Hertogstraat 1, 1000 Brussel.

Bron: VVBAD – info- december 2009.

Inderdaad 1.630 p. voor slechts € 50! Een basiswerk en studieboek (helaas!) voor de studenten in de geschiedenis...Maar terzelfdertijd ook voor leken zeer nuttig en bruikbaar! Een monument in zijn genre!!

Emile SMISSAERT